ګالیلیو په ډاګه وايي : «ځان پوهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

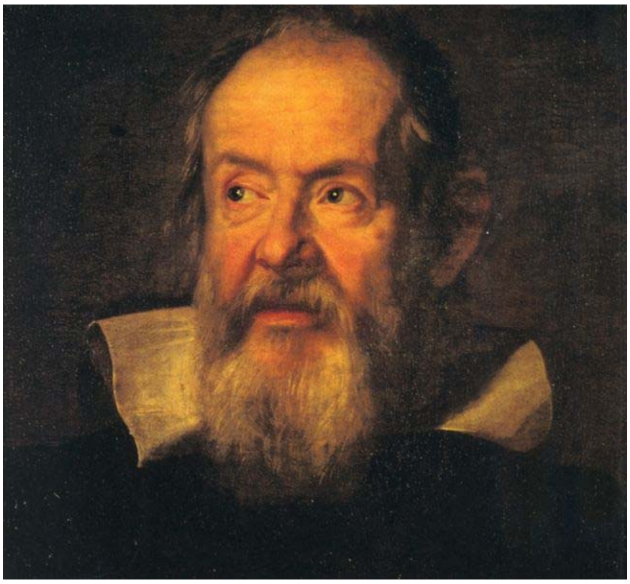

په ټول مسیحي پېر کښې هر یوه مسیحي دا منلې وه چې د اینجیل هر توری هرمرو ریښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په توګه، خدای دغه نړۍ په اوو ورځو کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی مځکه د ټول جهان یوا داسي منځکی دی چې لمر او سيارې يې شاوخوا چورلیږي.

Ketabton.com

د لوتر په بیاسمون پسې چې کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چې په سربېرنه توګه همېښني او ریښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چې کوم څیز خوځښت ورکولو هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چې هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوتر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چې مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چې دغسي سمندري مزلونو ته يې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچي په نامۀ یو کس د نړۍ دغسي نخچې کښلې وې چې په مټ يې څېړونکي وتوانېدل چې اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼټرې (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښؤونځی ورغولؤ چې پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤرېؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره ښېخي اسانه شوه چې د ستؤرؤ د ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايګي په مرسته په سمندرونؤ کښې د تګ راتګ لپاره لوری او لؤدن پيدا کي. موکناتيسي لؤدنښؤد (compass) دومره اسانتيا پيدا کړه چي اوس به هغوی په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللای شول چي په اونيؤ اونيؤ او کله به يې ان په مياشتؤ مياشتؤ وچه مځکه نهٔ ليدله.

کاري اړتياؤ يوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګرؤهه او پدل باندي نهٔ وه ولاړه بلکې په داسي ريښتياؤ باندي ډډه لګولې وه چي بېخي په کره تؤب او پام سره يې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پؤهنې لکه الکيمي او ستؤر پېژندنه ،چي ساينسي خو بېخي نهٔ وې مګر ساينسوزمه وې ، اوس ځای ساينسي لټون لره پرېښؤدلؤ. د همدغه ساينسي لټون په مټ په راتلونکؤ درېيؤ پېړيؤ کښې اينسان خپل چاپېريال بدل کؤ. او کله چي يې دغه کار وپه برياليتؤب سره ترسره کړؤ نو هاله وتوانېدلؤ چي هغه سؤچ هم بېخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځای په باره کښې به يې کولؤ. نؤر نؤ هغؤ داسي سؤچ نهٔ کولؤ چي يوازي او يوازي بس د دهٔ لپاره دا ټؤل جهان پينځول شوی دی. بلکې دا يې منلې وه چي هغه يو ناتوانه او کمينه ژوی دی چي بېخي لنډ ژوند لري او په يوې ورې ټيکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه يې نوم دی، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت بېرت جهان کښې د يوهٔ ټاپي، يوې دانې او يا يوهٔ اټم ځای لري او بس.

خو زؤړ سؤچ او زړه ګرؤهه هم په ځای ارامه پاته نهٔ شوه. په تېره بيا زړه مسېهي کليسا خو بېخي دغه ګای ته نهٔ وه تياره. هغې خو بېخي په لرکسي (ټيليسکؤپ) کښې له کتلؤ څخه نټه وکوله چي دا يې زباتوله چي نؤر نؤ اينسان د جهان په منځکي کښې ځايګی نهٔ لري. دا يو کوچنی ګای نهٔ ؤ بلکې دومره غټ ؤ چي هغهٔ ګرؤهه يې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تؤرپېره راوروسته ټول لوېديځ ښارتنؤب (Civilization)ولاړ ؤ. د اميانؤ لپاره خو دغه نوی ګای بېخي بېمانا ښکاره کېدلؤ. هغوی به په ډېره ساده تؤګه ويل، «که چرته مځکه چورلې نؤ بيا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پيدا کوي، او د اينسانان به څنګه په خپل ځای باندي ولاړ پاته کېدلای شي ، او داسي ... ».

مګر د دينپؤهانؤ ، ګروهپېژانؤ او شيخانؤ لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغؤ څېړنؤ به ويل چي د هسک او مځکې تر منځ خو بېخي توپير نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چليږي. په بله مانا، موږ ويلای شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې يو او که دا ووايو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دی نؤ هم بده به نهٔ وي. دغو څېړنؤ دغسي نؤر بېشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اينجيل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پيغام يې ورکولؤ. مګر بلې خوا ته ګرؤهه دا وه چي اينجيل خو د خدای وينا ده، نؤ لځکه دغه څېړنې نه يوازی ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغؤ ساينسپوهانؤ او څېړونکؤ کښې يم هم ګاليليؤ ؤ. هغه په کال **۱۵۲۴** کښې زېږېدلی ؤ کوم چي د شېکسپير د زېږېدنې کال هم دي. ګاليليؤ د اټاليې د بيابيداری وروستی ستر کس ؤ. لومړی هغه د جيسويټانؤ لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شؤ چېرته چي د دهٔ د ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مینه یې ورسره پیدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغهٔ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي یې د ارستؤ سکولاستیکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسیکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتیاپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر یوه ورځ یې ناساپه د جیومیټرۍ په یوهٔ لیکچر کښې برخه واخیستله او له ساینس او ګڼېترې (ریاضي) سره یې مینه پیدا شوله. څلؤر کاله وروسته یې روغتیاپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند یې ګڼېترې او فیزیک ته ورکؤ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼېترې د څانګې مشر شؤ چېرته چي هغهٔ د خپل ژوند اتلس بریالي او پینځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساینس کښې یې د خوځښتونو، او خوځنده څیزونو د ځانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغهٔ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مینه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې یې ښه نوم نهٔ لرلؤ،ځکه چي هغهٔ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بیا هغهٔ به د ارستؤ د لارې لارویانؤ ته بدرد ویل چا چي د فیزیک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چي سکولاستیکه فلسفه به ورته ویل کېدله او د کلیسا لخوا یې ښؤونه کېدله. ۳۲۰ کاله تر مسیها مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ؤ. هغهٔ یو تکړه فلسفي ؤ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه یې کړې وه. د هغهٔ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بیا له اربي څخه لوېدیځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسیهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسیهي شیخان په دې لټه کښې ول چي له یوې نهٔ یو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه یې د تامس اکیناس تر څارنې لاندي د ارستؤ چورتونؤ ته له مسیهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چي یو وخت داسي راغلؤ چي هغه بېخي پخپله د مسیهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ویلؤ سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګالیلیؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغهٔ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هیسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندې باندې نورې ناندرۍ راپؤرته شوې وې. یونانیانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چي مځکه غونډه ده، لومړی دا چي د تندر په مهال چي د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چي بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځایځایګیو باندې ښکارېږي. مګر ارستؤ داسي انګېرلې وه چي مځکه ارامه په خپل ځای باندې ولاړه ده او دا نؤر هسک وربانډې شاوخوا چولېږي. هغؤی ځکه داسي ویل چي په هسک کښې چي د ستوریو کومې غونچې دې هغه خپل ځایځایګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلې لکه لمر او سپوږمۍ چي چورلي. ورسته بیا د ارستؤ د یوهٔ شاګرد، پټولمې، تر څارنې لاندې یو داسي جهان وکښل شؤ چي د ارامې مځکې شاوخوا پینځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره یې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساینس له ناپړیتؤ (عجایبؤ) څخه یوه ناپړیته ده چي د دې جهان یوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د یونانیانو لخوا رېښتیا او سمې پېژندنې پایښت و نهٔ موندلؤ. ډیموکریټس او اریسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چي د ارستؤ په پرتله رېښتیا ته ډېرې نیژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارسطؤ کسنې د مسېهي شيخانؤ لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چي هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کربنې سره سمون خوړلؤ، نو لځکه خو يې په مسېهي ښؤونؤ په منځ کښې هغه ځای پيدا کړؤ کوم چي په د ايسا مسيه د بيا راژوندي کېدلؤ لرلؤ او يا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلې زوکړې لرلؤ.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګاليليؤ تر زوکړې شل کاله پېښ، ځيرک پولي (*Polish*) ستؤرپېژندونکي، نيکولس کوپرنيکس، د هسک د ستؤريؤ خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلؤ. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونيولؤ او ويل يې چي مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کؤپرنيکس ستر تيسيز، چي *« هسکينه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ درېيم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تيسيز پوري پينځوس کاله ټوکې کېدلې. زياترو پؤهانؤ خو د هغۀ ګېتره د هيڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کليسا باباګان دې ته تيار نۀ ول چي د هغۀ سؤچ او چورت ته دي هم په «خدايي رازونؤ» کښې ځای ورکي.

مګر د ګاليليؤ لپاره دکوپرنيکس کسنه يو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سؤچ په دې ورسېدلؤ چي دا به هرومرو رېښتيا وي. هغۀ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دؤست، جانس کېپلر، ته وليکل، «چي پکار ده د اينسانانؤ سؤچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چي کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅؤ چي هغۀ پخپله ليدلای او شمېرلای نۀ شوه نؤ تر هغؤ پوري يې دا نۀ ويل چي رېښتيا ده. که څه هم هغۀ خپلؤ نيژدې دؤستانؤ ته څؤ کاله پخوا ويلي ول چي دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرؤ ابسندؤ (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنيکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګاليليؤ خپل سؤچ تر دوؤلسؤ کلؤ پؤري نؤر هم له ځانه سره پټ وساتلؤ، او داسي ويل کيږي چي په دې ترڅ کې به يې د ارسطؤ د کسنؤ لوست هم شاګردانؤ ته ورکولؤ، سره له دې چي ښه پؤهېدلؤ چي هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاريخ يوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپيدا شوه چي د جهان په باره کښې يې د کليسا لېمون ناسم زباتولؤ. د کال **۱۶۰۹** په جون يا جولای مياشت کښې ګاليليؤ د ليد په يوې درستې يوه تجربه ترسره کړه. دغه ليددرسته لومړی يوه هالنډي جؤړه کړې وه چي ډېر لري څيزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چي دغه درسته د ګاليليؤ په لاس ورغله نؤ هغۀ په ډېر ځيرکوالي او کارنده تؤګه وکاروله. په يوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دواړؤ باندي کار کولؤ. لږ وروسته هغۀ د کرلؤدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپؤهېدلؤ چي د سکې د يوۀ نل په دواړؤ سرونؤ باندي چي هينداري ولګول شي، د دواړؤ شيشؤ يوه يوه خوا دي پټلۍ وي مګر په دواړؤ شيشؤ کښېې دي د يوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شيشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په يوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې تؤګه ګاليليؤ د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*)جؤړ کړؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، ببلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چي تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۷۰۹ کښې هغهٔ خپله ترټؤلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې میناري ته وخېژوله. د هغهٔ ځای واکمن او شیخان هغهٔ وخت هک پک شول چي کله یې و لیدل چي د دغې درستې په مټ اوس دوی ترپخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چي هغهٔ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغهٔ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدهٔ کړؤ. تر ټؤلؤ لومړی هغهٔ د سپؤږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چي ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چي «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چي بېخي د چا باور نهٔ کېدلؤ. هغهٔ ځینه داسي ستوري هم وموندل چي تراوسه یې هیچا نومونهٔ هم نهٔ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړی رارسېدلې وه چي هغهٔ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغهٔ پرېکړه وهم کړه چي «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نهٔ ده لکه څنګه چي ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۷۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغهٔ تلوسه هغه ګړی زیاته شوه چي په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چي دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چي ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دهٔ زباتولای شول چي کوپرنیکس ریښتونی ؤ؟

وریسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چي دغه ابسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغؤ کښې یوازي دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چي دا یوازي د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپؤ شپؤ هغه د دغؤ دریو ستوریو لنداره کوله چي د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چي په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چي ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځؤ ورځؤ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څؤ چي یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نهٔ شؤ چي : کوپرنیکس بېخي ریښتونی ؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چي د دۀ د څېړنې به په کلیسا باندي څه اغېزه وشي؛ هغه یوازي د خپلو پخوانو همکارۀ ښوونکو څخه وېره لرله. همداسي وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارۀ ښوونکو ته چي کله د هغه څېړنه وروراسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپوري وکولې. کله چي هغۀ دوی راوغوښتل چي پخپله د دۀ په لرکسي کښې وګوري. نۀ ځینه یې رانۀ غلل. او کوم چي راغلل په هغو کښې ځینو ویل چي په لرکسي کښې خو یې هیڅ هم ونۀ لیدل او نۀرۀ بیا د هغۀ لرکسی تشه د ماشومانۀ یوه نانزکه وبلله.

کله چي د ګالیلیۀ له خپلو همکارانۀ سره په نانډریۀ اخته ۀ نۀ کلیسا بېخي کار نۀ پکښې لرلۀ. او ګالیلیۀ هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سۀري لاندي ژوند کولۀ، چي هر وخت به یې کلیسا ته دړکې ورکولې چي د اینګلستان په شان به ټۀلې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کې. په کال ۱۲۱۰ کښې هغۀ ته بلنه ورکړ شوه چي په خپل پلارني ټیسکۀني کښې د ګټتري په ځانګې کښې د لوی ډېوک کۀسیمۀ مشر ښۀونکی شي. د هغۀ نوې دندې او چوکۍ هغۀ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړۀ چي خپله څېړنه نۀره هم مخ ته بوځي. اوس نۀ هغۀ خورا ستر نیامت او هۀډ لرلۀ چي رۀم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارستۀ او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتۀب ۀ چي ټۀل ژوند د ګالیلیۀ په سر کښې پاته ۀ.

هغه رۀم ته د دې لپاره روان ۀ چي په مسبهي ګرۀهې ته ګټه ورسوي نۀ دا چي ډغره ورسره ووهي. ګالیلیۀ له خورا سترۀ هیلۀ سره رۀم ته روان شۀ چي د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کې. په لومړي سر کښې هلته د دۀ د څېړنۀ خورا تۀد هرکلی وشۀ او هیچا یې موندنې ناسمې ونۀ بللې او د یوۀ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیۀ لپاره یو ستر بری ۀ. هغۀ اوس اوه څلوېښت کلن شوی ۀ کله چي یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نۀ لوی یې ولګېدلۀ او بېرت فلورېنس ته راستون شۀ. هغۀ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نۀرۀ ستورپۀهانۀ باندي منلې وه چي نۀر نۀ د ارستۀ سۀچ سم نۀ دی او پکار ده چي دوی ورپسې ولاړ نۀ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نۀ ول چي په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چي هسک نۀر پټۀني (رازونه) هم لري نۀ یوازي هغه ځینه چي دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چي د وېنس بېلابېل پړوانه په غوڅه تۀګه دا زباتوي چي دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چي کلیسا دا هم ومني چي پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسي ونۀ شول. کله چي هغۀ له رۀمه بریالی راستون شۀ اته میاشتې لا نۀ وې تېرې شوې چي له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلۀ د تۀرونۀ تر تۀر سۀري لاندي تېر کړۀ.

دا نابېره څه داسي بد کار وشۀ چي دا ناورین پیل شۀ؟ دا یوازي د ساینس او کلیسا ډغره نۀ وه بلکې د ځینۀ کسانۀ د رخې، چلوټۀ، ناپوهۍ، سرټمبه تۀب او وېرې له لاسه ګالیلیۀ ټۀل ژوند خوارځار او اوتر اوتر شۀ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چلوټې اوناندرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښۀونکي لخوا وکرل شۀ. هغۀ کوسیمۀ بوسکالیا نومېدلۀ او په پیزا پوهنتون کښې ښۀونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مۀر په غوړ کښې په پسپسي وویل چې ګالیلیۀ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چې په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغۀ یې کلکه ګرۀهه لرله. هغې د ګالیلیۀ دوست، بېنډېټۀ کاستېلي وروغوښتلۀ او د ګالیلیۀ په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیۀ اګاه کړۀ. په ځواب کښې ګالیلیۀ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندۀ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلۀ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیۀ او کلیسا تر منځ لومړی نیښته پیدا شوه. ځکه چې یوۀ امي کس د دینپۀهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښۀدلۀ. په ناګاهۍ کښې ګالیلیۀ خپلۀ دوښمنانۀ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چې هغۀ ورته له ډېره وخته کوت کولۀ.

هغۀ غوښتل چې کلیسا په دې وپوهوي چې کوپرنیکس ریښتیا وایي. مګر څه چې هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستۀ او پۀهۀ کسانۀ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلۀ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیۀ د دوښمنانۀ ګوتۀ ته هم ورغلۀ.

په دې ترڅ کښې د کلیسا چارواکۀ زیات وخت د اینجیل په لوستلۀ تېرولۀ او ډېر سوچ به یې ورباندې کولۀ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چې د اینجیل ایتونه د ګالیلیۀ له څېړنۀ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چې لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په ګیبیون باندې ودرېږه.
او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
او لمر په ارام ودرېدلۀ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
ترڅۀ چې ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلۀ.

د کلیسا پلارانۀ به پوښتنه کوله چې لمر څنګه درېدلای شي چې کوپرنیکس وایي چې هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چې نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

هغۀ یو چنغۀل دی چې له خونې راوځي،
هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
او د هغۀ په پای ببرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندې کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چې ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شۀ. او ګالیلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي یو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بندیوان شؤ.

خپلو شکومیو ګالیلیو ته ووېل چي نور دي ځان نه ښکاروي او یو څه دي خپل ګای پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بیا دا غم ؤ چي ټولې کامیابۍ او موندنې به یې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو یې غوښتنه وکوله چي د دۀ لیک دي په روم کښې د بابا کلاویس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوی پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۷۱۴ او ۱۷۱۵ کلونو په ترڅ کې لیکونه د فلارنس او روم تر میان تېرېېر کېدل، مګر ډېری د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګالیلیو په کسنؤ (theories) پورې ځینو کسانؤ خورا ستر ستر ګایونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نۀ ؤ وهلی. ځینو به ویل چي ګالیلیؤ ویلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اینسانان ژوند کوي. او بیا به یې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اینسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وینې شانده شته او کنه، او یا دا چي هغوی به د نوها پیغمبر په کیښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شیخ بېلارماین چي د دینپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته ووېل، چا چي لیکلي دي چي لمر له خپله ځایه راخېژي او بیا لوېږي او بیا بیا داسي کیږي هغه سلیمان پیغمبر ؤ. نۀ یوازي دا چي هغه دا وینا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه ترټؤلؤ هوښیار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کالیلیؤ پوه شو چي اوس کیسې داستاني ښه غوره کړه نو یې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنیکس د کسنې ریښتینولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډۀ ؤ چي واټیکن به یې ورسره ومني چي د دۀ خبرنې ببخي له کاتؤلیکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۷۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه یو ښاغلی هواري او یو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګالیلیؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زیات هیله من ؤ. هغه ځواکن شوی ؤ او په ځان ډېر ډاډۀ ؤ او اوس اوس یې روغتیا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد یې ورک شوی ؤ چي د فلارنس د بېکاره هوا له کبله ورپېښ شوی ؤ. اوس نؤ نادریۍ ببخي ډاګېزې شوې وې او ګالیلیؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوی تر منځ په رؤم کښې ریښتینۍ او نادرۍ روانې وې نو ګالیلیؤ په خپلؤ ګایونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغۀ به د شیخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوی به ببخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پایله او پرېکړه ترلاسه کېدلای نۀ شوه نو په پای کښې لوی پاپا ووېل چي دغه مرنه دي سپځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دینپؤهنې په رڼا کښې یې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر یوؤلسؤ غړیو د کوپرنیکس په کسنو باندي د دینپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بیا یې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پای کښې یې داسي غوڅه کړه:« دا چي وایي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، یو لېونتؤب او بهؤلتؤب دی. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وایو. او داچي وایي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نۀ ده».

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څۀ روځې وروسته کارډينل بېلارماين وګومار شۀ چې ګاليليۀ ته ووايي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودرېږي. دغه کيسه په دوۀ ډولونۀ تر مونږ پوري رارسېدلې ده. ځينه کسان وايي چې ګاليليۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنيکس د کسنۀ ننګه نۀ کوي. او ځينه نۀر بيا وايي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بنديز شوې کسنې څخه ببخي لاس اخلي او نۀ به خپلوي، نۀ به يې ننګه کوي او نۀ به يې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګړې خو ګاليليۀ په يوۀ نۀ يوۀ ډول يوه بريا ګټلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او ترټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ رغبدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کليساګانۀ له ميمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازي دومره ويل شوي ول چې د د کوپرنيکس د کسنې د ريښتينولۍ په زباتولۀ به بنديز وي. مګر هغه بيا هم د ګڼترې (رياضي) لپاره کارول کېدلای شوه. يوازي د هغې په «ريښتينولۍِ» باندي بنديز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هيڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کښې يې *Il* (*Saggiatore*) وليکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنيکس د ملاتړيو ترمنځ ګايونه يا ډيالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندي اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترڅ کښې يو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمينۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی يې له سوري څخه ببېرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې يې هغۀ زړه رانۍ چې په لومړي سر کښې يې ټولې نانډرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پينځم هم مړ شۀ او په ځای يې ګريګوري پينځلسم کښېناستلۀ څوک چې يو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بيا د هغۀ په ځای باندي کارډينال مافيو باربيريني کښېناستلۀ چې وروسته يې د اربن - پينځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګاليليۀ سره ليده کاتۀ وکوي.

ګاليليۀ هم چې روغتيا يې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله يې اوږدې ليدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ ليدنۀ کښې ګاليليۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنيکس د کسنې په ريښتينولۍ پوه کي او سځ (قانع) يې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بريده له ګاليليۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تيار نۀ ۀ چې د کسنې ريښتيونولي ببخي په ډاګه ومني او يا دي بنديز ورڅخه لري کي. کله کله به يې دا هم ورته وويل چې «سپېځلې کليسا کوپرنيکس غندلی نۀ دی او نه يې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازي دومره وايي چې هغه يو ډول بېره کړې ده او دا چې ببځايه يې خبز وهلی دي. که چيري يو څوک د هغې ريښتينولي زباتولای شي نۀ بيا به هغه ببځايه خبز نۀ بلل کيږي» په ځان باوري او ډاډه ګاليليۀ داسي و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنيکس په کسنې باندې څه ناڅه ليکلای شي تر څو چې په دينپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چي هغهٔ کؤر ته راستون شؤ نؤ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پيل کړؤ او په ۱۲۳۰ کښې يې تيار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګرانډې په سيمه کښې د درؤ انډيوالانؤ تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګاليليؤ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړهٔ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوهٔ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. درېيم کيردار ساده ګل (*Simplicio*) نوميږي د بدلون لؤرينه نهٔ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړيږي مګرهغهٔ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينې (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لؤر لړ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېديځ لؤر ته تويېږي شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لؤر ويشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زيات واټڼ ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کيښتې سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلۍ په ازاده تؤګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوځومره په چټکۍ روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نهٔ لري چي هغه ځيزونه په مځکې پوري ښېخي نښتي دي او که بل راز ورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په درېيمه ورځ – چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه – درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکۍ ټيکۍ (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ ښېشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او ښېرت هسک کښې خواره وارهٔ دي. هغهٔ بيا د دغؤ ستوريو او ټيکيؤ د لريوالي په هلکه ږغيږي او وايي چي واټڼ يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نهٔ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نهٔ لري چي په دغؤ ستوريؤ او ټيکيؤ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډي او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نؤر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټر پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمۍ هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د يوهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه ریښتینې په ۵۰۰ مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ ریښتینؤ کښې هغوی دربواړه د ارستؤ، پتولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندي هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په دربیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوځه وینا او پیغام نۀ ویل کیږ ي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پریکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیارې سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نبغ په نبغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې ریښتنیې او وراسه دومره زورَوره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار ببخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۶۳۰ په مې میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتني او څارنې لپاره خپل لوستنی وړاندي کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په منې کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړې شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ ببخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پیلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته ببخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستنی د کال ۱۷۳۲ په پسرلي کښې خپؤر شؤ. د هغۀ ملګري او هم لوستونکي ډېر زیات خوښ ول. مګر د واټیکان غبرګون لږ ورؤ او وروسته راغلؤ ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلؤ. کله چي د واټیکان چارواکو ولوستلؤ نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ریکاردي لوستنی ولوستلؤ نو ویې ویل: « دې لوستني چي کومه بڼه غوره کړې ده نؤ جیسؤیټان به خامخا له هغۀ څخه ډېر تریخ پلپؤټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جیسؤیټانؤ یو څه ووایي پاپا پخپله پوښتنې پیل کړې. هغۀ باور کولؤ چي ریکاردي هڅې کښېوتلای دی چي یوۀ دغسي لوستني د چاپولؤ اجازه یې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنیی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغۀ په ریښتیا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا یې دا ده چي په هغۀ باندي یې ملنډې وهلې دي.

د دوګایه (Dialogue) چي کله خپؤر شؤ نؤ هغه یې ښه وخت نۀ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغۀ د واټینکان په ګټه نۀ ول. د پاپا د ایلچیتوب او مرکچیتؤب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورؤ کسانؤ سختې ډغرې پیل کړې وې. ځیؤ به ویل چي هغۀ خو د ګالیلیؤ په شان له ښوېدلو او بې لارې شویؤ کسانؤ سره دؤستي او ملګرتیا لري او ځینؤ نؤرؤ به ویل چي هغۀ خو بېخي یو کمزؤری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شویؤ کسانؤ ته هم هیڅ نۀ شي ویلای. یوۀ شېخ ورپسې ولیکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي بېخي له خپلې مانۍ بهر نۀ شي راوتلای ځکه چي وېره یې په زړۀ ننوتلې ده هڅي نۀ چي څؤک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټیکانه پورې تللې دي په هغؤ یې تر لسؤ لسؤ میلؤ پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څؤک چي په دغؤ لارو تګ راتګ کوي نؤ هرومرو یې تالاشي اخیستل کېږي.

په دغؤ ورځؤ کښې جیسؤیټانؤ هم د هغۀ په غوږونؤ کښې پسپسی پیل کړی ؤ او هره شېبه به یې هغۀ ته ورپه یادوله چي ګالیلیؤ چي کومه ژمنه له تا سره شپاړس کاله پخوا کړې وه هغه یې د لوستني په خپرولؤ سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نیوکې واورېدلې نؤ یې و پتېله چي پکار ده یو څه زؤر او سام خلګؤ تر وروښیي. یو ځل هغۀ د خپلؤ ایلچیانؤ یوې غونډې ته وینا کوله او ډېر په خشم یې هغؤ ته وویل: «ستاسي ګالیلیؤ په داسي کارونؤ کښې ګوتې وهلې دي چي هغۀ پکار نۀ ؤ. هغۀ ما ته دؤکه راکړه او له ما یې کار واخیستلؤ. اوس به زه هم هغۀ و کاروم او خوښ به یې شم»

پلپؤټ او ګوېرنه

ګالیلیؤ په فلارنس کښې ؤ. د هغۀ هلته یې خورا لوی لګېدلی ؤ او اګاه نۀ ؤ چي کیسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغۀ لوستنی ډېرؤ کسانؤ کتلی ؤ او اوس خو یې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکؤ به ډېر ستایلؤ. هغۀ ډاډۀ ؤ چي که چیري کومې ناندرۍ او کشالې راپؤرته هم شي نؤ په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغۀ نیژدې دؤست هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاپا هغهٔ ته کسان ورولېږل چي په دېرشؤ ورځؤ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. اېلچیانؤ هڅه وکوله چي د پاپا خشم یو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ویل به یې چي ګالیلیو به یو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګالیلیؤ هغهٔ ته د دریو ډاکټرانؤ لخوا یوه کتونی (سرټیفیکېټ) ورولېږلؤ چي پکښې لیکلي ول: «ګالیلیؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغیو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چي تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بیا یې پیغام ورته راولېږلؤ چي بهانې نهٔ چلېږي او دا ځل یې نؤر هم په کلکه ورته وویل چي که ګالیلیؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر یې تر رؤمه پوري راوړئ او پلپؤټ ته یې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۶۳۳ کښې ګالیلیؤ پلپؤټ ته یؤوړل شؤ او په دغه بل ګهیز د لوی څارنوال، بابا ویسنزوی دا فیرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېشۍ ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چي، ایا هغهٔ پوهېږي چي د څه لپاره پېشۍ ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وویل چي کوم لوستنی چي یې لیکلی دی د هغهٔ په تؤر یې به یې راغوښتلی وي. ګالیلیؤ په ډېره هوشیارۍ او ځیرکوالي هغوی ته وویل چي دهٔ ۱۶ کاله مخکې ژمنه کړې چي د کوپرنیکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به یې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چي د یوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه وربانديي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چي تا د دغه لوستني د لیکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وویل چي نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ یې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټینګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چي مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بیا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه یې ځانونه پرې پوه کړل چي ګالیلیؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټپکه زباته کړې ده. او هم یې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چي دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چي ګالیلیؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چي هغه په کال ۱۶۱۶ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چي د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چي د کلیسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ویل چي دا واک یوازي کلیسا لري چي څه سم دي او څه ناسم دي. یو امي او جنجالي کس چي په دین او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښؤونه دي وکوي.

لویې څارنوالۍ له ګالیلیو سره یوازي او پټې لیدنې او کتنې وکولې او هغه ته یې وویل چي خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به یو ډول نه ډول سزا بیا هم ورکي. او هغهٔ وچه نټهٔ (انکار) وکوي نؤ بیا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پیل کي چي په دؤدیزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کیږي چي کوفر یې غرولی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ورځې وروسته يې هغۀ يو ځل بيا پېښې ته راوغوښتلۀ چې پخپله منته (اقرار) ډاګيزه کي. هغۀ وويل چې تېرې د پلپۀتړ په تېرو څۀ ورځۀ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنې يو ځل بيا ولوستلۀ. هغۀ له ډېره وخته راهيسي نۀ ۀ لوستلي نو ځکه خو ببخي داسي ورته ښکاره شۀ لکه يو نوى لوستنې چې وي او هغۀ لکه يو بل چا چې ليکلى وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني ايلچي ته په لاس ورکړۀ چې يوۀ زاړۀ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زۀور دې ته تيار کي چې هر هغۀ څه ناسم وبۀلي چې د دۀ په پوره باور ببخي سم دي. مانا دا چې هغۀ چې په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نۀور وګړي دي ورڅخه بېبرخې کي. په کومه شپه چې يې هغۀ د ټوسکاني ايلچي کۀور ته راوړلۀ نۀ ډېر مېزوانده شوى ۀ. هغۀ د سوکرات په شان ياغي او سرۀبن نۀ ۀ چې د رېښتياۀ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړى ۀ چې د جوارۍ يو داو يې اچولى ۀ مګر په دې کې ناکامه شوى ۀ چې نۀرۀ ته وروښيي چې رېښتيا څه دي. که هغۀ نټه وکي او که منټه رېښتيا خو به بيا هم رېښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغۀ يو ځل بيا پېښې ته راوستل شۀ. هغۀ يو ځل بيا د شيخ بېلامين لخوا لاسليک شوى کتۀنى (سرټيفيکېټ) وړاندي کۀ چې پکښې ليکل شوي ول چې هغۀ به د مځکې د خوزښت لېمون نۀ سم بولي او نۀ به يې ساتنه او پلوى کوي. مګر دا نۀ ول پکښې ليکل شوي چې هغۀ به يې ښۀونه نۀ کوي او يا به څېړنه ورباندي نۀ کوي. خو بيا هم هغۀ باور لرلۀ چې د يوې وړې سزا په تۀګه به ورته لږه ګوتڅنډنه وشي او نۀور به نۀ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رۀم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چې د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چې هغۀ ولوستل نۀ يې وويل چې په دې کار کښې هيڅ نرمښت نۀ شي کېدلاى. ګاليليۀ له هغې وايي (امر) څخه سرغړونه کړې ده چې هغۀ ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېړنه وشي، هغۀ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چې توبه وباسي. بيا دي هغۀ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پاى کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليۀ د څلۀرم او وروستي ځل لپاره پېښې ته راوستل شۀ. دا ځل هغۀ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چې د پټولېمي لېمون رېښتيا او سم دى چې وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دى. او له کله چې ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لېمون بيا رېښتيا نۀ دى بللى.» ګاليليۀ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغۀ دا زارۍ او جګې و نۀ منلې. بلکې هغوى وويل چې دۀ چې کوم لوستنې ليکلى دى د دۀ اري لېمانۀ خو په هغۀ کښې جوت دي. ګاليليۀ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چې ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغۀ څه وشول چې ګاليليۀ يې هيڅ کله هيله نۀ لرله. دغۀ مشر ،سپينږيرى هوښيار کس چې زړۀ يې له هرڅه مات شوى ۀ، سرتۀر سر، ابېلې پېښې، د سزا په کاليۀ کښې نغښتى

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباندي راوايستل شؤ او بيا دې ته اړايستل شؤ چې د يوۀ ډېر ستر سلبې مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چې دۀ ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنيکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د دۀ په لوستنی، دوګايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لګول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وايي چې د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چې کليسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغؤ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې يې ښخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريځ وړلؤ. خو تر څؤ چې هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ نؤ بيا به يې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډګر کښې يې تر ستؤرپېژندنې هم زياتې برياوې وموندلې او د نوي فيزيک بنستونه يې کښېښودل.

ګاليليؤ په ۸ جنوري ۱۶۴۲ په خپله بيستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هيله ځرګنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانتا کؤر کليسا په هديدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نؤر شيخان تيار ول چې جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او ګؤر يې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېريني خپل زېل او کينه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه يې ور نۀ کړه. په کال ۱۷۳۷ کښې يې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغۀ دوه نؤر هيوادوال، ميشلانګليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کليسا د هغۀ له لوستنې بنديز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چې په اټاليې کښې راټوکېدلې د بيابيدارۍ ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مګر ګاليليؤ چې د اينسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه يې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټاليې په ځای په نؤرو هيوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پيدا شول چې دا زبات کي چې د ساينس کانون يوازې او يوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چې نۀ د کليسا او نۀ د کوم بل زورګير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چې د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر درېنيمو پېړيؤ پوري د پؤهنې مينانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي يون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ريښتياؤ او ازادۍ سره مينه وه چې د اتلسمې پېړۍ د ليتوالي (Enlightenment) ستر غورځنګ يې و پيبنځولؤ. د دې غورځنګ دا چيغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شې»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library